

С. К'єркегора та «ніцшевізація» Св. Писання Л. Шестовим спонукає і сьогодні багатьох дослідників його релігійний екзистенціалізм перейменовувати в «онтологічний персоналізм», «релігійну міфологію» або ж «релігійний волюнтаризм».

1.8 Тетяна ГАВРИЛЮК. ПРОТЕСТАНТСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ: МІЖ СЕКУЛЯРНІСТЮ І ПОСТСЕКУЛЯРНІСТЮ

У статті здійснено аналіз ключових проблем протестантської антропології кінця ХХ – початку ХХІ століття. Показано, що теологічний дискурс стосовно сутності людини та її буття, у всій його складності та поліфонічності, відбувався в межах парадигм секулярності та постсекулярності.

Ключові слова: антропологія, протестантизм, секулярність, постсекулярність, сенс буття, християнство.

Tetiana Gavrylyuk. Protestant anthropology: between secularity and postsecularity. In this article the analysis of main problems of the Protestant anthropology late XX – early XXI centuries. It is shown that the theological discourse on the merits of the man and his life unfolded within the paradigm of secular and post-secular.

Keywords: antropologiya, Protestantism, secularism, post-secular, the meaning of life, Christianity.

Постановка проблеми. Буття людини в усьому різноманітті його форм завжди було в центрі філософських та релігійних рефлексій. І якщо філософія намагається осягнути сутність людини, дійти до розуміння потаємних глибин її буття сміливо відриваючись від попередніх концепцій та створюючи нові, то релігія має іншу задачу: узгодити новітні сучасні запити із прописаними тисячоліття тому догматичними відповідями. Осмислюючи реалії сучасності, протестантизм в різноманітті його церков, що постійно реформуються, намагається оптимізувати християнську модель світу, зробити її «зручною» й зрозумілою для сучасної людини, максимально наблизити до реалій сьогодення. Маємо зазначити, що, на відміну від православ'я та католицизму, які тяжіють до зміцнення сталих традицій та збереження минулого, протестантизм схильний до постійного оновлення. Народившись у розриві з традицією, протестантизм і у наші дні має невгамовний потяг до модернізації, як зазначає сучасний дослідник Р. Соловій: «Церква, що з'являється, – це не ієрархічна організація, а спонтанний рух, який своїми цінностями і підходами об'єднує надзвичайно різноманітних осіб, церкви і цілі групи

церков. Ось чому так складно визначити межі руху, адже в нім представлений цілий круг богословських позицій, а також церковних традицій» [7. – С. 126].

Предметом дослідження є протестантська антропологія другої половини ХХ – початку ХХІ століття. **Метою** статті є виявлення ключових парадигм, в межах яких здійснювались основні концептуальні підходи протестантської антропології другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Основний зміст статті. Однією із ключових суперечностей другої половини ХХ – початку ХХІ століття є одночасне існування антропоцентризму у всіх сферах буття та глибокої антропологічної кризи, піднесення людини і одночасне її тотальне знецінення, одночасне існування в суспільній свідомості утвердження людської гідності та відношення до людини як до елемента соціально-економічного буття, який постає об'єктом цілеспрямованих маніпуляційних впливів владних політико-економічних структур.

Усвідомлюючи означену суперечність, протестантські теологи намагались осмислити її причину та запропонувати шляхи її подолання. Відтак, в поліфонії протестантських течій, окрім традиційних питань про сутність людини та образ Бога в ній, про любов та свободу волі, з'являються розмірковування про цінність життя, у зв'язку з чим спостерігається поширення етичної проблематики. Новим антропологічним досвідом можна вважати спробу побудувати релігію за умови «смерті Бога» та намагання створити світське християнство, умовою якого є любов як всеоб'єднуюче начало. З'являються течії, представники яких намагаються відмовитися від абстрактних уявлень і пропонують розглядати існування конкретної людини, виходячи з гендерного підходу. Протестанти–модерністи (або ж як їх ще називають представниками неоліберальної теології) повертають людину до її відповідальності за соціальне буття та необхідність і можливість побудови Царства Божого на Землі.

Наприкінці ХХ століття для характеристики сучасної ситуації починає активно використовуватися термін «постсекулярність», що пов'язаний з критикою світської ідеології, і дає людині можливість повернутися до християнських цінностей. Терміни «секулярність» та «постсекулярність» є загальноживаними у теологічному діалозі, що розгортається у ХХ–ХХІ столітті, й, у першу чергу, мають відношення до антропологічного виміру. Отже, постсекулярність – це не лише повернення до релігії, але й до духовних основ буття, до ідеї цілісної людини. Тому, як зазначає сучасний дослідник протестантизму Г. Л. Тульчинський. «відмова від радикальної секуляризації трактується як міра самозбереження людини, антропологічний імператив. Така «антропологічна місія постсекулярної парадигми» бачиться не стільки в поверненні релігії, скільки в поверненні Онтологічної людини в нових

формах, адекватних сучасності з її плюралізмом антропоморфності. При цьому під Онтологічною людиною розуміється загальне визнання сучасною філософією принципової «відкритості» людини і особистості, формування яких реалізується тільки у «виході за свої межі», «зустрічі з Іншим» [8. – С. 51]. Релігія дає досвід такої «відкритості», проте цей досвід не менш повно реалізується в соціальних контактах, стосунках, комунікації тощо.

Термін постсекулярність використовується й в Україні. За думкою М. Черенкова, церква має всі шанси на повернення, яке дослідник асоціює з відкритістю суспільства до інновацій. Звертаючись до одного з сутнісних проявів людського буття, а саме до соціальності, він зазначає, що суспільство без регіональних і культурних меж, що має лише етичні кордони, має стати місцем повернення церкви: «Церква повинна служити майбутньому, тому що з ним приходить царство Боже. Вона повинна передбачати оновлення, пробудження, відродження і служити їм, готувати їх, виховувати їх діячів. Потрібно зосередитися на підготовчій роботі заради майбутнього, а не на реагуванні та боротьбі з тим, що віджило і вже агонізує» [11. – С. 380].

Плюралізм протестантських течій позначається й розмаїттям антропологічних поглядів. Починаючи з концепції А. Швейцера, яка була швидше етичною, аніж релігійною, продовжуючи «радикальною теологією» та «теологією надії», здійснюючи перехід до «феміністичної» та «нарративної теології», перебуваючи то у межах секулярної, то постсекулярної парадигми, протестантизм завжди є напрямком, що зазнає постійного становлення. Цікавим є той факт, що, незважаючи на неоднорідність та розбіжності у поглядах, які є однією з головних рис протестантизму, саме в протестантському середовищі ще на початку ХХ століття зароджується екуменічний рух, який остаточно сформувався в другій половині минулого століття з утворенням Всесвітньої Ради Церков. Екуменізм лише на перший погляд не має прямого відношення до антропологічної проблематики, проте, він покликаний дати відповіді на питання, що хвилюють сучасну людину, є спробою створення ойкумени, як загального простору, придатного для кожної людини. Так, за визначенням православного священника І. Мейендорфа, із зародженням екуменізму «почалося певне перенесення акценту «з Бога на людину» або з богослов'я на антропологію. Цей напрям мав на меті не змінити основне завдання екуменізму, а лише розкрити сенс церковної єдності у світлі Божого задуму про усе творіння і про людину особливо. Ніяке християнське богослов'я не може відмовити в законності цьому новому підходу, якщо він ґрунтований на здоровій методології у вивченні людського (humanі)» [4]. За думкою І. Мейендорфа, всі інші проблеми є вторинними у порівнянні з основним питанням християнської віри – кінцевою і вічною долею людини.

Характеризуючи ці твердження І. Мейендорфа, представник протестантизму Каролі Тот стверджує, що враження, нібито екуменічний рух відмовився від завдання досягнення єдності Церков на користь завдання досягнення єдності людства, є хибним: «Єдність Церков повинна зберегти першочерговість як завдання екуменічного руху, проте не як самозначущого завдання; зусилля в цьому напрямі служать знаряддям для досягнення ще величнішої єдності. Всесвітня Рада Церков покликана сприяти зближенню усіх народів світу» [3]. Таким чином, на думку теолога, протестантська церква не може залишатися осторонь тих зусиль, що здійснюються нині для єдності усіх народів.

Сучасні вітчизняні дослідники зазначають, що в Україні саме протестантська спільнота однією з перших зробила крок до формування «громадянської релігії». Як вказує Л.Филипович: «На Майдані народилося екуменічне поняття «наша українська церква», яка не фокусувалася на конфесійних або церковно-інституалізаційних особливостях. Ніхто, як правило, не запитував, до якої церкви належить та чи інша молитовна палатка, священник якої юрисдикції править у ній» [9. – С. 46]. Характеризуючи події, що відбувалися на Майдані, М.Романюк пише, що саме у той час виявилась можливість постійнодіючої міжконфесійної співпраці та молитви, саме Майдан поставив «у молитовне коло православних та п'ятидесятників, греко-католиків та баптистів, римо-католиків та євангельських християн. Що в цьому доброго? Це добре свідоцтво для українців: спільно працювати, заступатися та турбуватися про народ можна й не поділяючи богослов'я та обряд. Найголовніше – ім'я Господа Ісуса Христа має бути проголошене та прославлене – а в Ньому ми, як не розділяй, були й залишаємося об'єднаними» [6. – С. 383]. Отже, можемо стверджувати, що, незважаючи на розмаїття течій, пізній протестантизм є глобалістським за самою своєю суттю та тяжіє до екуменічного руху.

Означені тенденції, як бачимо, відбуваються в межах коливання антропологічних уявлень у діапазоні *секулярність – постсекулярність*. Ідея секулярності має різні втілення у історії теологічної думки: від «смерті Бога» та концепції «повнолітнього світу» до розмірковувань про свободу та відповідальність людини. Втім, ми не маємо підстав твердити, що сучасна протестантська антропологія сповідує лише секулярний підхід. Постмодерністські рефлексії призводять до думки про необхідність відродження аксіологічних засад буття сучасної людини. У зв'язку з чим все активніше починає використовуватися термін постсекулярність, який свідчить про те, що людина втомилася жити в світі без Бога та потребує повернення до релігії і духовних цінностей.

Незважаючи на лояльне ставлення до держави, яке дуже часто межувало з політикою невтручання до справ останньої та концепцію, згідно з якою гріховна за своєю природою людина не може стати частиною ідеального суспільства, представники більшості

протестантських деномінацій завжди надавали провідну роль соціальному служінню, в якому вбачали сенс свого земного існування та втілення християнських заповідей. Саме таке ставлення до проблеми людини та суспільства ми можемо помітити у соціальній доктрині адвентистів. У сучасному світі відбуваються стрімкі зміни, суспільні процеси стають настільки глобальними, що можна вести мову про існування всесвітньої єдності людей. При цьому сам Бог виявляється дивовижною «єдністю особистого і соціального» [5]. Тому, важливим аспектом людської природи, створеної за образом і подобою Бога, є гармонійна єдність індивідуального і суспільного. Сам принцип соціального служіння формулюється у доктрині адвентистів наступним чином: «Служити сумлінно своїй країні – означає наслідувати приклад біблейських героїв. Християне адвентисти наслідують новозавітному принципу – завжди вірно служити своєму суспільству, незалежно від свого соціального положення» [5]. Гріх, що існує у людині і суспільстві, не дозволить прийти до досконалого устрою цього світу, але звідси зовсім не випливає, що необхідно відмовитися від прагнення реалізувати в житті суспільства євангельські принципи справедливості і любові.

До соціальної проблематики повертають нас і події на Майдані. Як зазначає М. Черенков: «Необхідно відмовитися від «лише» і повернутися до цілісної місії, коли й особистість, й суспільство, й проповідь, й співучасть, й духовне, й соціальне, й моральне, й політичне стануть доповнюючими частками загальної християнської соціальної «картини світу» [10. – С. 381]. Майдан сколихнув багато питань, що належать до антропологічної царини, до яких ми можемо віднести проблему єдності церков; проблему взаємовідносин між людиною і владою; питання про те, яку позицію мають займати протестантські деномінації у відношенні до соціальних проблем, про ставлення протестантських конфесій до державних справ. Стала помітною й відсутність чіткого визначення щодо етичної проблематики: як має людина відповідати на насильство та несправедливі дії влади, яким має бути ставлення до соціальних протестів. Представник євангельського руху Д. Кондюк наголошує, що є нагальна потреба у поверненні до проблеми людини: «Повага до морального вибору людини закладена Богом, бо Христос постраждав за наш моральний вибір. Постмайданівське богослов'я – це виховання любові до людей. І це треба донести до парафіян, інакше ми складемо власноруч ідола зсередини. Пам'ятайте, що ми боремося не за владу, а проти ненависті серед людей» [1. – С. 373]. На Євромайдані відбулася унікальна подія не лише в соціальному чи громадському, але й у антропологічному окресленні, як зазначає сучасна дослідниця О. Горкуша: «Протестанти (лютерани, баптисти, п'ятидесятники) стали живою церквою, яка живе й діє в людях, конкретних особистостях, що беруть на себе персональну відповідальність за перетворення дійсності...» [2. – С. 67]. Майдан актуалізував цінності,

що належать саме до антропологічної сфери, серед яких й первинна цінність людської особистості, бо саме зазіхання влади на особисту свободу призвело до політичної кризи. Оскільки представники протестантських течій намагаються чинити вплив на формування морально-ціннісних установок сучасного українського суспільства, маємо зазначити, що серед проголошуваних цінностей можемо побачити наступні аксіологічні орієнтири: сімейні цінності, здоровий спосіб життя, добродійність, захист прав людини, ринкова економіка, свобода совісті й слова.

Означене вказує на те, що в протестантській теології постає необхідність нової Реформації. Як слушно зауважує М. Черенков, «майбутнє християнського світу пов'язано з Реформацією Церкви: або ж буде Реформація, або ж не буде майбутнього... Але ми знаємо, що майбутнє є, і воно пов'язане з оновленням Церкви, перетворенням світу та грядущим Царством» [10. – С. 5].

Висновки. Підводячи підсумок, маємо зазначити, що протестантська антропологія другої половини ХХ – початку ХХІ століття перебуває у філософському та культурному контексті свого часу, про що свідчить спектр досліджуваних проблем. Окреслимо основні тенденції протестантської антропології другої половини минулого століття, що постають у антиномічному вигляді. По-перше, хоча сучасну протестантську антропологію, яка зазнала впливу постмодерної ідеології, ми можемо позначити як секулярну, останнім часом релігієзнавці відзначають тенденцію до повернення релігії в життя людини. Це нове явище отримує назву *постсекулярність*. По-друге, це наявність протиріччя двох визначальних тенденцій: з одного боку, крайнього плюралізму протестантських течій, а з іншого, – спрямування до об'єднання у єкуменічному русі. По-третє, хоча низка протестантських деномінацій пропагує невтручання у справи держави та нівелювання громадського життя, існує протилежне прагнення, згідно з яким саме проблема соціального служіння стає однією з визначальних. По-четверте, тяжіння до модернізації, що притаманне певним течіям, протиставляється закликам до традиційності, які ми можемо помітити, наприклад, у євангельському русі. Завдяки цим протилежним позиціям, осередкам яких є антропологічна проблематика, можемо зазначити, що сучасна протестантська антропологія знаходиться в стані постійного становлення між полюсами парадигм секулярності та постсекулярності. Означене відображається в суспільній свідомості наявністю очікування змін, які породять суспільства значно вищого щаблю розвитку. Основоположною підставою для здійснення означених очікувань, безумовно, повинно постати народження і нової людини, яка в собі утвердить справжню гідність і перетвориться, зрештою із предмету соціально-економічних маніпуляцій на об'єкт соціально-економічного, політичного і, в тому рахунку, релігійного служіння.

ПОСИЛАННЯ:

1. Богословські рефлексії щодо Церкви і Майдану. Круглий стіл «Богослов'я у присутності Майдану» 15 січня 2014 // Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / За заг. ред. Филипович Л. О. і Горкуші О. В. – К.: Самміт-Книга, 2014. – С. 373
2. Горкуша О. Євромайдан як індикатор трансформації релігійної функціональності або Революція Гідності як ситуація сповіді перед Богом, Україною та Людиною // Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка. – С. 67
3. Доклад епископа Реформаторской Церкви Венгрии д-ра Кароли Тота, президента Христианской Мирной Конференции, на Евангелическом факультете имени Яна Амоса Коменского в Праге 2 октября 1979 года // [Електронний ресурс]: Режим доступу до документу: <http://www.blagogon.ru/biblio/371/>.
4. Мейендорф И. Единство церкви и единство человечества // [Електронний ресурс]: Режим доступу до документу: http://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Mejendorf/zhivoe-predanie-svidetelstvo-pravoslavija-v-sovremennom-mire/9.
5. Основы социального учения Церкви Христиан Адвентистов Седьмого Дня в Украине // [Електронний ресурс]: Режим доступу до документу: http://www.adventist.org.ua/article/social_ministry_chelovek_semia.
6. Романюк М. Майдан проявив чимало гострих внутрішньоцерковних проблем посеред протестантських громад // Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка. – С. 383
7. Соловий Р. Появляючися церковь. Евангелическое христианство перед вызовом постмодернизма. – Черкасы: Коллоквиум, 2014. – С. 126
8. Тульчинский Г. Л. Субъективность и постсекулярность современности: новая трансценденция или фрактальность «плоского» мира? // Международный журнал исследований культуры. – 2013. – № 3 (12). – С. 51
9. Филипович Л. Майдан і Церква // Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка. – С. 46
10. Черенков М. Накануне. Предчувствие Реформации. – К.: Книгоноша, 2013. – С. 381.
11. Черенков М. Церква на Майдані: виклики постсекулярності // Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. – С. 380